

Ясеницький Ю.І.

здобувач

Донецького державного університету внутрішніх справ

ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ОКРЕМИХ БЕЗУМОВНИХ ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ

Постановка проблеми. Звільнення від покарання є альтернативним, заохочувальним засобом кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Необхідно відзначити, що в останні роки інститут звільнення від покарання та його відбування зазнав певних змін, більшість із яких полягали у визначенні вичерпного переліку суспільно небезпечних діянь, вчинення яких унеможлиблює застосування до кримінального правопорушника таких засобів впливу. Проте не можна залишити поза увагою те, що, не дивлячись на військовий стан, військові кримінальні правопорушення у цьому переліку відсутні. Більше того, в окремих випадках особи, які є військовослужбовцями або мають бажання розпочати військову службу мають право на звільнення від покарання за наявності спеціальних підстав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості застосування безумовних видів звільнення від покарання розглядались у працях таких учених як О.П. Горох, О.О. Дудоров, В.О. Меркулова, Є.С. Назимко, Є.О. Письменський, Т.І. Пономарьова, М.І. Хавронюк та ін. Проте окремі питання залишились розглянутими не у повній мірі, що свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є визначення особливостей застосування до військовослужбовців безумовних видів звільнення від покарання.

Виклад основного матеріалу. Звільнення від покарання вважається заохочувальним та/або альтернативним заходом кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила

кримінальне правопорушення. Одночасно із цим, рішення щодо можливості звільнити особу від покарання або від подальшого відбування покарання суд приймає, виходячи із результатів оцінки наявності або відсутності підстав для застосування такого кримінально-правового інституту. Проте аналіз норм Загальної частини КК України, в яких викладено основні положення щодо звільнення від покарання дозволяє стверджувати, що, фактично, законодавець не визначає вичерпного переліку підстав, які дозволяють застосовувати до кримінального правопорушника такі привілейовані заходи. Отже, така ситуація зумовлює суддівський суб'єктивізм та може негативно впливати на розвиток кримінально-правової політики в Україні.

Сучасне кримінальне законодавство має на меті виправлення особи, що дозволяє констатувати відсутність прагнення до покарання як самоцілі. Поступовий перехід до гуманізації призвів до перегляду пріоритетів кримінально-правової політики та зміщення акцентів із безальтернативного покарання особи на її першочергове виправлення та надання можливості ресоціалізації та реінтеграції у суспільство як правослухняного громадянина. За таких умов, фактично, забезпечується реалізація основного завдання кримінального законодавства, яким є здійснення загальної та спеціальної превенції, оскільки особа, відбуваючи покарання, виправляється (спеціальна превенція), а інші усвідомлюють невідворотність покарання (загальна превенція).

Отже, створення законодавцем низки альтернативних покаранню інститутів сприяло реаліза-

ції низки принципів кримінально-правової політики взагалі та кримінального права зокрема. Водночас з точки зору забезпечення реалізації виховної функції більш важливим та ефективним є інститут звільнення від покарання.

Традиційно, у кримінально-правовій науці види звільнення від покарання та його відбування поділяються на умовні, які передбачають виконання особою певних умов, що надають підставу для застосування альтернативних каральним засобів та безумовні, відповідно, це ті, що не передбачають умов для звільнення особи від покарання. До безумовних видів звільнення від покарання, які можуть бути застосовані до військовослужбовців відносяться: звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку; звільнення від покарання за хворобою; звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого; амністія та помилювання.

Підстави та правові наслідки застосування положень ст. 49 та ст. 80 КК України є різними [1]. Необхідно відзначити, що більшість військових кримінальних правопорушень, вчинених в умовах правового режиму воєнного стану, відносяться до тяжких та особливо тяжких злочинів, а отже, відповідно до положень ч. 1 ст. 80 КК України, військовослужбовець може бути звільнений від відбування покарання, якщо з дня набрання чинності обвинувальним вироком його не було виконано у строк десяти та п'ятнадцяти років. Проте це не завжди стосується випадків вчинення військовослужбовцями загальнокримінальних суспільно небезпечних діянь. Водночас, як свідчить аналіз судової практики та статистики правоохоронних органів, розглядуваний вид звільнення від покарання не є достатньо розповсюдженим. Як правило, до військовослужбовців частіше застосовується звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Як видається, це може бути зумовлено тим, що фактично для невиконання обвинувального вироку мають бути серйозні та непередбачувані причини, більшість із яких безпосередньо пов'язані із вчиненням відповідними особами службових кримінальних правопорушень, зокрема корупційних. Така ситуація може бути зумовлена і бойовими діями та тимчасовою окупацією окремих регіонів, проте в останні роки із урахуванням удосконалення електронного документообігу та створення низки реєстрів, навіть в умовах воєнного стану було забезпечено збереження необхідної інформації.

Наступним безумовним видом звільнення від покарання, який може бути застосований до військовослужбовців є звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого.

Виходячи із положень ст. 84-1 КК України, такий вид звільнення від покарання може бути застосований і до військовослужбовців. Як видається, такий вид звільнення від покарання було передбачено у національному кримінальному законодавстві з метою реалізації декількох цілей: по-перше, забезпечити виконання рекомендацій викладених у міжнародному гуманітарному праві щодо захисту прав і свобод військовополонених в умовах збройного конфлікту; по-друге, забезпечити оперативність обміну військовополоненими зі збереженням ефективності заходів кримінально-правового впливу.

Вчені не звертають увагу на наявність низки факторів, які можуть погіршити якість кримінально-правової політики та здійснити деструктивний вплив на подальший розвиток інституту звільнення від покарання. Більшість вчених, які звертались до проблеми застосування до осіб виду звільнення від покарання, передбаченого ст. 84-1 КК України звертали увагу на низку прогалин, які були допущені законодавцем під час конструювання кримінально-правової норми.

Здебільшого, такими прогалинами вчені вважають відсутність додаткових умов для її застосування, а також можливість звільнити від покарання всіх осіб, без врахування тяжкості кримінального правопорушення, яке ними було вчинено.

Так, наприклад, А.А. Вознюк зауважує, що у ст. 84-1 КК визначена єдина умова для звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого – письмова згода засудженого на проведення такого обміну. Водночас законодавець не висуває жодних інших умов: ні визнання вини, ні щирого каяття, ні активного сприяння розкриттю злочину, ні добровільного відшкодування шкоди. Зрозуміло, що виконання таких умов до моменту звільнення від відбування покарання за ст. 84-1 КК, може суттєво ускладнити або унеможливити здійснення обміну. Тому потрібен диференційований підхід. В одних випадках є сенс застосовувати до особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про її передачу для обміну як військовополоненого, безумовний вид звільнення. Наприклад, якщо її позитивна посткримінальна поведінка свідчить про щире каяття, активне сприяння розкриттю злочинів (насамперед важливе сприяння розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку з агресією російської федерації). Як варіант для такої категорії осіб варто було б розробити особливі підстави застосування угоди про визнання винуватості [2].

Із наведеною позицією вченого варто погодитись. Дійсно, створення виду звільнення від покарання без встановлення додаткових умов, які б свідчили про наявність позитивної посткримінальної поведінки або надавали б можливість встановити факт зміни ставлення особи до свого суспільно небезпечного діяння знижує ефективність виховної функції кримінального права. Ще одним аргументом є те, що у майбутньому це може призвести до зростання кількісного показника кримінальних правопорушень, зумовленого відсутністю

своєчасного карально-виховного впливу та ймовірності виникнення в особи відчуття безкарності.

У зауваженнях Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» також вказано, що за такого законодавчого підходу при прийнятті судом рішення щодо звільнення від відбування покарання для обміну засудженого як військовополоненого не буде враховуватись ні тяжкість кримінального правопорушення (наприклад, особливо тяжкі злочини проти миру та безпеки людства, за вчинення яких відповідно до частини п'ятої статті 49 Кримінального кодексу України не застосовуються строки давності притягнення до кримінальної відповідальності), ні вид та розмір призначеного покарання (наприклад, покарання у виді довічного позбавлення волі), ні будь-які інші обставини відповідного кримінального провадження (наприклад, повторне його вчинення). Відтак, формулювання підстав для звільнення від відбування покарання засудженої особи, щодо якої прийнято рішення про передачу її для обміну як військовополоненого, не обмежується якимись запобіжниками, що за загальними правилами кримінального права є притаманними, наприклад для інституту звільнення від кримінальної відповідальності чи для інституту звільнення від відбування покарання. Окрім того, поза межами правового регулювання законопроекту залишилося питання чи справедливо наділяти певною індульгенцією окремих суб'єктів кримінального правопорушення, які підлягатимуть обміну як військовополонені і які незалежно від тяжкості вчинених ними кримінальних правопорушень будуть звільнятися від відбування покарання. Варто було б передбачити у законодавстві можливість обміну для військовополонених, які вчинили на території України відповідні категорії кримінальних правопорушень, визначивши при цьому ті

злочини, вчинення яких виключає можливість обміну (наприклад, порушення законів та звичаїв війни, геноцид (статті 438; 442 Кримінального кодексу України). Водночас, попри те що запропонований законопроект має таку мету, як вирішення питання про обмін та найшвидше повернення наших полонених захисників додому, його прийняття, на нашу думку, може вплинути на процес і результат розслідування Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду фактів вчинення російськими військовими воєнних злочинів [3]. На це також вказує і А.А. Вознюк [2].

Як видається із наведеним підходом варто погодитись, зокрема із урахуванням декількох факторів. По-перше, оскільки такий вид звільнення від покарання не передбачає наявності додаткових підстав та умов, як вказано А.А. Вознюком [2], виховний ефект цього кримінально-правового заходу, дійсно, є мінімальним. У зв'язку із цим відсутність переліку видів кримінальних правопорушень фактично надає можливість звільняти осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини. По-друге, загальні тенденції розвитку кримінально-правової політики надають підставу для констатації, що в останні роки визначення факту вчинення конкретного кримінального правопорушення як підстави для незастосування заохочувальних санкцій та альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру є достатньо ефективним способом підвищити якість реалізації виховної функції та загальної превенції. Аргументом на користь такої думки також є те, що, наприклад, у ч. 1 ст. 81-1 КК України, де передбачено умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження

військової служби законодавцем визначено перелік протиправних діянь, які унеможливають застосування такого виду умовно-дострокового звільнення.

Отже, із урахуванням наведеного та підходів учених, доцільним є визначення у ст. 84-1 КК України переліку кримінальних правопорушень, які унеможливають застосування до особи такого виду звільнення від покарання. Як видається, такими протиправними діяннями доцільно визначити тяжкі та особливо тяжкі насильницькі злочини, злочини проти основ національної безпеки України та кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що за сучасних умов розвитку кримінально-правової політики взагалі та кримінального права зокрема безумовні види звільнення військовослужбовців від покарання та його відбування зазнають певних трансформацій, які не завжди можуть бути оцінені як позитивні та ефективні. З моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у Загальну частину чинного КК України було внесено низку змін та доповнень, скерованих на удосконалення інституту звільнення від покарання. Проте, як видається, більшість таких змін мало на меті посилення обороноспроможності держави шляхом створення додаткових стимулюючих факторів для популяризації мобілізації. Не заперечуючи в цілому такий підхід, необхідно зауважити на доцільності у співвіднесенні мети розвитку оборонного потенціалу із посиленням карально-виховної функції кримінального законодавства.

Анотація

В статті розглядаються особливості застосування до військовослужбовців безумовних видів звільнення від покарання. Вказується, що звільнення від покарання вважається заохочувальним та/або альтернативним заходом кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Одночасно із цим, рішення щодо можливості звільнити особу від покарання або від подальшого відбування покарання суд приймає, виходячи із результатів оцінки наявності або відсутності підстав для застосування такого кримінально-правового інституту. Проте аналіз норм Загальної частини КК України, в яких викладено основні положення щодо звільнення від покарання дозволяє стверджувати, що фактично законодавець не

визначає вичерпного переліку підстав, які дозволяють застосовувати до кримінального правопорушника такі привілейовані заходи. Отже, така ситуація зумовлює суддівський суб'єктивізм та може негативно впливати на розвиток кримінально-правової політики в Україні. Підсумовується, що за сучасних умов розвитку кримінально-правової політики взагалі та кримінального права зокрема безумовні види звільнення військовослужбовців від покарання та його відбування зазнають певних трансформацій, які не завжди можуть бути оцінені як позитивні та ефективні. З моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у Загальну частину чинного КК України було внесено низку змін та доповнень, скерованих на удосконалення інституту звільнення від покарання. Проте, як видається, більшість таких змін мало на меті посилення обороноспроможності держави шляхом створення додаткових стимулюючих факторів для популяризації мобілізації. Доводиться доцільність співвіднесення мети розвитку оборонного потенціалу із посиленням карально-виховної функції кримінального законодавства

Ключові слова: кримінальна відповідальність, покарання, військовослужбовці, кримінальне правопорушення, звільнення від покарання, дисциплінарний батальйон, кримінальне законодавство.

Yasenytskyi Yu.I. Grounds for applying some unconditional types of exemption from punishment to the military

Summary

The article examines the features of the application of unconditional types of exemption from punishment to military personnel. It is indicated that exemption from punishment is considered an incentive and/or alternative measure of criminal law influence on a person who has committed a criminal offense. At the same time, the court makes a decision on the possibility of exempting a person from punishment or from further serving a sentence based on the results of assessing the presence or absence of grounds for the application of such a criminal law institution. However, an analysis of the norms of the General Part of the Criminal Code of Ukraine, which set out the main provisions on exemption from punishment, allows us to assert that in fact the legislator does not determine an exhaustive list of grounds that allow the application of such privileged measures to a criminal offender. Therefore, such a situation leads to judicial subjectivity and may negatively affect the development of criminal law policy in Ukraine. It is concluded that under the current conditions of the development of criminal law policy in general and criminal law in particular, unconditional types of exemption from punishment for military personnel and its serving undergo certain transformations, which cannot always be assessed as positive and effective. Since the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, a number of changes and additions have been made to the General Part of the current Criminal Code of Ukraine, aimed at improving the institution of exemption from punishment. However, it seems that most of such changes were aimed at strengthening the defense capability of the state by creating additional stimulating factors for the popularization of mobilization. The expediency of correlating the goal of developing the defense potential with the strengthening of the punitive and educational function of criminal legislation is proved.

Key words: criminal liability, punishment, military personnel, criminal offense, exemption from punishment, disciplinary battalion, criminal legislation.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Вознюк А.А. Звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого: проблеми теорії та практики. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/edab5611-5466-41bc-b922-96f7f97e6b1b/content>
3. Зауваження Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» (реєстраційний № 7436-д). URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/87ef34b5-a9a9-4bea-95bc-53832b6564fc](https://itd.rada.gov.ua/87ef34b5-a9a9-4bea-95bc-53832b6564fc)